

Inzichten Theorie

Het sociaal contract is de impliciete overeenkomst tussen mensen en overheden in een samenleving. Overheden mogen bijvoorbeeld van burgers verwachten dat zij zich aan de wetten houden, in ruil voor borging van rechten en veiligheid. Bestaanszekerheid is in dat sociale contract een van de belangrijkste plichten van de overheid. In Nederland heeft die bestaanszekerheid een lange geschiedenis, het staat zelfs in de Grondwet.

Er zijn altijd grofweg twee benaderingen geweest van bestaanszekerheid, die meestal door elkaar heen lopen en naast elkaar bestaan. Bestaanszekerheid betekent dat de staat burgers een bestaansminimum garandeert, zodat niemand hier om hoeft te komen van de honger. Dat is de ene kant van de definitie. De andere kant verwijst naar leven, meer dan overleven: bestaanszekerheid is dan de garantie op rust en ruimte om je als mens te ontwikkelen en mee te doen in de samenleving.

Op basis van die twee definities heeft Nederland een systeem van sociale zekerheid opgebouwd. Sinds de Tweede Wereldoorlog, in het bijzonder sinds minister Klompé de Bijstandswet invoerde in 1965, voorziet sociale wetgeving in de uitoefening van de bestaanszekerheid. Tegenwoordig is de Sociale Verzekeringsbank (SVB) samen met het Uitkeringsinstituut Werknemers Verzekeringen (UWV) verantwoordelijk voor de uitvoering van de sociale zekerheid.

Is bestaanszekerheid nog wel geborgd en wordt er nog wel aan het sociale contract voldaan? Mensen hebben steeds minder zekerheid over hun inkomen en steeds minder grip op de economische ontwikkelingen om hen heen, ongelijkheid neemt toe en sociale cohesie neemt af. Flexibilisering van arbeid leidt tot onzekerheid op de werkvloer, steeds meer mensen hebben geen vast contract, werkdruk stijgt en burn-outs worden talrijker.

Demografische veranderingen leiden ertoe dat er meer ouderen zijn om te verzorgen en steeds minder werkenden om dat te betalen. Mensen hebben vandaag de dag weinig rust en weinig ruimte. Eenzaamheid is een groeiend probleem, ook omdat eenzame mensen vaker mentale problemen hebben en vaker ziek zijn. Toenemende economische onzekerheid en afnemende rust en ruimte: dat suggereert dat beide benaderingen van bestaanszekerheid nu onder druk staan.

Het gefinancierde kapitalisme, met digitalisering als deeltjesversneller, heeft geleid tot de vermarkting van bijna alle sferen van ons leven. We zijn in een stadium beland waarin steeds grotere ongelijkheid en steeds verdergaande commodificatie en financialisering van de economie zijn

grenzen heeft bereikt. Grenzen wat betreft de aantasting van de planeet maar ook wat betreft het menselijk welzijn. Waar blijft de mens met haar behoeften? Wat optimaliseren we ten behoeve van wat? In hoeverre zijn we als samenleving toegerust op deze veranderingen? Is het systeem van bestaanszekerheid dat wel?

De 'homo economicus', waar het dominante economische denken nog steeds vanuit gaat, vertegenwoordigt geen realistisch mensbeeld. Dit fictieve, abstracte individu is voortdurend bezig met het maximaliseren van zijn materiële welvaart. Maar dit beeld is te beperkt. Mensen hebben behoefte aan gemeenschap, sociale connectie en zingeving. Mensen zijn van nature geen geïsoleerde individuen, maar altijd deel van een gemeenschap, met een gedeelde geschiedenis. De mens bestaat in de blik van de ander, zoals de filosoof Levinas al zei. Mensen delen van nature graag.

De huidige economie reduceert mensen tot geïsoleerde, egocentrische individuen. Maar er zijn andere benaderingen van economie, die beter tegemoet komen aan de menselijke behoeften van wederkerigheid, sociale verbinding, zelfbeschikking en democratie.

Een commons-systeem bestaat uit een gemeenschap die volgens duidelijke regels het beheer voert over een gedeelde hulpbron. Eigenaarschap en autonomie zit ingebakken in zo'n systeem. Mensen zijn producent en beheerder én consument: ze dragen actief bij aan het collectief en het collectief is op haar beurt voorzienend. De democratische en coöperatieve praktijk van het 'commonen' voldoet ook aan de menselijke behoefte aan zelfbeschikking en distributie.

Veel opkomende economische denkscholen zoals het feministische en sociale solidariteits-denken bouwen voort op de inzichten uit de psychologie en antropologie en staan een breder concept van economie voor. Een economie waar het niet alleen gaat om arbeidsproductiviteit, maar waar ook de commons-sector en het huishouden een rol spelen. In deze benaderingen is zorgdragen, voor elkaar, voor de buurt of de natuur, een integraal deel van de economie. Zorgzaamheid behoort tot de kern van het menselijk bestaan, creëert sociale waarde en creëert de voorwaarden voor een bloeiende gemeenschap.

De solidariteitseconomie en het commons-denken benadrukken andere waarden, zoals wederkerigheid, solidariteit en zorgzaamheid. Het degrowth-denken sluit hierop aan. Het ziet de grenzen van de aarde en de noodzaak om eenvoudiger te gaan leven. Degrowth-denkers pleiten voor nieuwe vormen van wonen en produceren, zoals eco-gemeenschappen en coöperaties.